

14.12.2022

Група № 34

Мегей А.В.

Історія України

Урок № 5-6

Тема: **Зародження дисидентського руху. Тенденції розвитку культури**

Мета уроку: розкрити причини активізації опозиційного руху наприкінці, дати оцінку дисидентського руху цього періоду, визначити форми діяльності дисидентів.

Хід уроку

Лібералізація суспільно-політичного життя мала наслідком появу громадян, які, не йдучи на прямий конфлікт із владою, обстоювали активну життєву позицію, сподіваючись, що їм вдасться своєю працею змінити суспільство на краще. Вони вимагали радикальніших перетворень, стаючи в опозицію не до влади як такої, а до тих консервативних сил, які перешкождали реформам. Таких активістів побільшало в 1960-ті рр. Звідси походить їхня назва - «шістдесятники». Здебільшого до них належали представники молодого покоління.

Шістдесятники своєю практичною діяльністю спонукували режим здійснювати рішучішу десталінізацію, обстоювали верховенство закону в державі, пропагували загальнолюдські цінності. Українських шістдесятників особливо турбували національні проблеми: утвердження пріоритету рідної мови, популяризація здобутків української культури, використання досягнень вітчизняних істориків для духовного відродження нації, звільнення національно-культурного процесу з лещат соціалістичного реалізму.

Невелика частка шістдесятників відмовилася від співпраці з компартійно-радянським режимом у будь-якій формі й започаткувала рух, названий дисидентським. Дисиденти вважали прийнятною й підпільну боротьбу, але надавали перевагу її легальним формам.

У політиці компартійно-радянської влади доби М. Хрущова лібералізація суспільно-політичного життя поєднувалася із запеклими гоніннями на релігію та церкву. Однак антирелігійній кампанії в народі чинили спротив. Вірність духовним цінностям, успадкованим від предків, була важливою рисою національної ідентичності українців.

1. Поява шістдесятників

Ідейне визрівання шістдесятників - літературно-мистецької та суспільно-політичної течії серед української інтелектуальної еліти на зламі 1950-1960-х рр. починалося з культурництва. Згуртовуючись, вони спрямовували свою діяльність передусім на відродження національної культури: виступали за захист рідної мови, популяризацію здобутків літератури і мистецтва, вивчення й пропаганду вітчизняної історії, прагнули відмовитися від ідеологічних штампів соціалістичного реалізму.

Такого спрямування зусиль потребувала реальна ситуація в національній культурі. Культурництво як форму діяльності треба було протиставити русифікаторській практиці компартійно-радянського керівництва Москви і Києва, дедалі агресивнішій позиції зрусифікованих мешканців українських міст, до яких належала вже половина населення республіки.

Шістдесятники, згодом дисиденти: Іван Гель, Василь Стус та Іван Світличний

Основу руху шістдесятництва склали:

поети	Василь Симоненко, Василь Стус, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч
прозаїки	Євген Гуцало, Валерій Шевчук, Володимир Дрозд
літературні критики	Іван Дзюба, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Михайлина Коцюбинська
художники	Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Галина Севрук, Людмила Семикіна
режисер	Леся Танюк
кінорежисери	Сергій Параджанов, Юрій Іллєнко
перекладачі	Григорій Кочур, Микола Лукаш
журналісти	Вячеслав Чорновіл, Валерій Марченко
філософ	Василь Лісовий

ДОКУМЕНТ 1

Зі спогадів Івана Дзюби: «Термін “шістдесятники” спершу стосувався тих представників нового покоління, які стали в більш чи менш виражену опозицію до рутинного стану речей, до панівних поглядів і шукали нових шляхів у мистецтві та правдивого розуміння суспільних проблем, не зупиняючись перед критикою політичного режиму. Поняття “шістдесятник”, “шістдесятництво” асоціювалися з певним еталоном громадянської сміливості, інтелектуальної незалежності й етичної відповідальності...»

Восени 1959 р. студенти Київського театрального інституту і консерваторії організували театралізовані групи колядників. Колядували у М. Рильського, Ю. Смолича, М. Стельмаха, інших представників творчої інтелігенції, потім вийшли на вулиці. У міськкомі партії взяли за ініціаторів, щоб припинити таке «неподобство», а ті звернулися зі скаргою до популярної газети «Известия». Газета стала на захист киян, і до місцевих діячів надійшла з ЦК КПРС вказівка: не боротися з ініціаторами, а очолити ініціативу. Так на початку 1960 р. у Києві під егідою міськкому комсомолу виник **Клуб творчої молоді «Сучасник» (КТМ)**.

КТМ «Сучасник» відіграв ключову роль у громадсько-політичному й культурному житті Києва, став уособленням шістдесятництва. Його члени проводили літературні вечори, присвячені творчості відомих діячів української культури, мистецькі виставки, театральні постановки, організували лекції з історії України, влаштовували краєзнавчі експедиції. Першою масовою акцією КТМ став організований Л. Танюком вечір до 75-річчя Леся Курбаса, що відбувся 14 травня 1962 р. в київському Жовтневому палаці культури.

Значення клубу, крім суто культурницької та просвітницької діяльності, полягало в тому, що він поєднував людей різних професій - не лише літераторів, художників, а й чимало науковців.

«Сучасник» мав п'ять секцій: кіно, театру, письменницьку, художню і музичну. Невдовзі він став популярним місцем зустрічі молоді. Театральна секція ставила напівзаборонені п'єси М. Куліша і Б. Брехта. Художники влаштовували виставки, які одразу заборонялися, завдяки чому мали сенсаційний успіх. Літературно-художні вечори, присвячені Л. Курбасу і М. Кулішу, І. Франку і Лесі Українці, вечір пам'яті Василя Симоненка, який помер у 1963 р., виходили за межі культурництва і були важливими громадськими подіями, у яких уже відчувалося відверте протистояння режиму.

Діяльність клубу дедалі більше набувала громадського і соціального звучання. Комісія у складі А. Горської, В. Симоненка і Л. Танюка відвідала Биківнянський ліс поблизу Києва, щоб перевірити відомості про поховання жертв сталінських масових репресій 1937-1938 рр. У меморандумі до міськради вони висунули вимогу спорудити пам'ятник жертвам репресій. Відтоді почалися цькування, зокрема А. Горської і В. Симоненка.

За київським зразком клуби творчої молоді виникали і в інших містах: Дніпропетровську, Львові, Одесі, Черкасах. Львівський клуб «Пролісок» став своєрідним форпостом шістдесятників Західної України. Психолог М. Горинь, його брат, мистецтвознавець Б. Горинь, літературознавець М. Косів, студент І. Гель та ін. сформували його осердя.

Більшість шістдесятників мужньо обстоювали свої переконання, щораз частіше вдавалися до аналізу проблем суспільно-політичного життя, переконувалися в потребі створення організованого визвольного руху. Із середини 1960-х рр. у середовищі шістдесятників почав формуватися опозиційний до тоталітарного режиму рух.

2. Національно-визвольний рух. Дисидентство

Система політичного нагляду за населенням, яка за сталінських часів була всеохопною, не втратила жодної функції, крім однієї: нагляду за партійним апаратом. Як і раніше, існувала величезна кількість штатних і позаштатних працівників та агентів, роботу яких координував Комітет державної безпеки (КДБ).

В Україні органи поліцейного нагляду спеціалізувалися насамперед на боротьбі з націоналізмом. У центрі уваги КДБ при Раді Міністрів УРСР перебували люди, які протестували проти приниженого

становища українського народу і української культури. Не відчувала себе упослідженою тільки компартійно-радянська номенклатура. Саме вона найбільш ретельно скеровувала чекістів на своєчасне «знешкодження» борців за національну справу.

ЗАУВАЖТЕ

Дисидент - «це той, хто незгідний із офіційною ідеологією, не погоджується із діями офіційної влади... В нашому понятті дисиденти - це були ті люди, які в тій чи іншій мірі виступили проти марксистсько-ленінської ідеології, проти внутрішньої чи зовнішньої політики Радянського Союзу - тобто ті люди, які стали на захист прав людини, прав нації» (український поет та дисидент Ігор Калинець).

Після ліквідації ГУЛАГу на батьківщину повернулися десятки тисяч осіб, раніше засуджених за участь в УПА чи зв'язки зі збройним підпіллям. Щоб не допустити відродження повстанського руху в західних областях, компартійна верхівка Москви і Києва приділяла особливу увагу перекриттю каналів зв'язку їхнього населення із закордонними центрами націоналістів. Органи державної безпеки уважно слідували за діяльністю різних емігрантських груп, на які розкололася колишня ОУН: Закордонних частин ОУН на чолі з С. Бандерою і Я. Стецьком, Закордонного представництва УГВР (М. Лебедь, І. Гриньох), ОУН за кордоном (З. Матла, В. Стахів), Проводу українських націоналістів під керівництвом А. Мельника. Найбільш небезпечних, з погляду КДБ, ватажків прагнули фізично ліквідувати. Зокрема, у жовтні 1957 р. було вбито професора Льва Ребета, який очолював редакцію журналу «Український самостійник». У жовтні 1959 р. у Мюнхені застрелили С. Бандеру.

Для галицької молоді С. Бандера і Р. Шухевич були героями, і час від часу в західних областях виникали підпільні групи, які наслідували тактику легендарної ОУН. Одна з них була викрита у 1958 р. в Станіславі. Восьмеро робітників і студентів створили «Об'єднану партію визволення України». Після арешту їх судили закритим судом і ув'язнили на строк від 2 до 10 років. У 1961 р. був розгромлений «Український національний комітет», який створили 57 львівських робітників. Ця організація теж запозичила ідеологічні та організаційні засади ОУН. На лаву підсудних потрапили 20 учасників, решта була «профілактована». Вирок суду виявився надзвичайно жорстоким: Б. Грицину та І. Ковалю розстріляли, інші отримали великі терміни ув'язнення - від 10 до 15 років.

Новий етап опозиційного руху, який розпочався з кінця 1950-х рр., називають дисидентським. З огляду на лібералізацію режиму борці за незалежність України відмовилися від боротьби зі зброєю в руках, щоб зосередитися на пропагандистській роботі і цілком відкрито заявляти органам влади і суспільству про незгоду з політичною лінією панівної партії.

Перша дисидентська організація теж виникла в західних областях України. Її засновником став випускник Московського університету ім. М. Ломоносова Левко Лук'яненко, коли отримав призначення на посаду пропагандиста Радехівського райкому партії у Львівській області. У 1959 р. він створив підпільну організацію - Українську робітничо-селянську спілку (УРСС). Організація мусила діяти ненасильницькими, за можливості легальними методами, ставлячи за мету досягнення незалежності України.

Л. Лук'яненко та І. Кандиба. 1976 р.

Спілка поставила за мету здобуття незалежності України через вихід зі складу Радянського Союзу конституційним шляхом. Конституція УРСР (ст. 14) і Конституція СРСР (ст. 17) надавали союзній республіці теоретичне право перетворитися на незалежну державу. Після арешту в січні 1961 р. учасникам організації інкримінували не ст. 62 Карного кодексу УРСР (антирадянська агітація і

пропаганда), на що сподівався Л. Лук'яненко, а ст. 56 (зрада Батьківщини). Коли він нагадав слідчому, що поставлена УРСС мета відповідає конституційним нормам, той відповів в афористичній формі: «Конституція существует для заграниці!» На закритому судовому процесі члени організації були засуджені на великі строки - від 10 до 15 років. Л. Лук'яненку дали «розстрільну» статтю, яку пізніше замінили на 15-річне ув'язнення.

ОСОБИСТІТЬ

Левко Лук'яненко (1928-2018)

Дисидент, громадський діяч, засновник Української робітничо-селянської спілки (1959). У 1961-1976 рр. перебував у мордовських таборах. 1977-1988 рр. - повторне ув'язнення за участь у правозахисному русі, пізніше - на засланні. Член-засновник Української Гельсінської групи (УГГ) (1976), у 1988 р. обраний головою Української Гельсінської спілки. Один з авторів тексту Акта проголошення незалежності України (1991). Народний депутат України I, II, IV і V скликань.

Прочитайте фрагмент історичного джерела. » 1. Поміркуйте, чому, на думку автора, «грізне звинувачення, а у зв'язку з цим суворе покарання не відповідає фактичним обставинам справи, тому що наші діяння такі, яких не тільки немає жодних підстав кваліфікувати як зраду Батьківщині, а й злочинними взагалі». » 2. Виберіть одну з тез, якими схарактеризовано становище України у складі СРСР, обґрунтуйте її кількома аргументами. Ваші аргументи викладіть у загальному колі. » 3. Чому членів УРСС було звинувачено в «зраді Батьківщині», а не в «антирадянській агітації і пропаганді» і чи вважаєте ви правомірним вирок суду щодо діяльності членів УРСС?

ДОКУМЕНТ 2

З листа засудженого у справі УРСС І. Кандиби до першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста: «У брошурі "Проект програми УРСС" з марксистсько-ленінських позицій розглядався існуючий лад. З таких же позицій у ній піддано гострій критиці політику партії і уряду в роки голоду в Україні 1933-1934 рр., масових репресій 30-х років у східних областях України - період, який прийнято делікатно називати "культу особи". Оцінка цього періоду майже не розходилася з офіційною оцінкою керівниками партії і уряду на XX з'їзді КПРС і пізніше.

Особливій критиці піддавалась національна політика в Україні протягом всього періоду існування радянської влади: масове звинувачення мільйонів українців в націоналізмі і фізичне їх винищення, в тому числі тисяч політичних, наукових і культурних діячів України; заборона сотень українських поетів і письменників, істориків, діячів мистецтва і культури.

Вказувалось на обмеження України в її політичних, економічних правах, що вона позбавлена суверенітету, позбавлена права вступати в зносини з іншими державами нашої планети в політичному, економічному відношеннях. Українська мова не стала державною мовою, вона витіснена з органів державної влади, з наукових установ, вищих і середніх навчальних закладів, зі сфери промислових підприємств, з громадсько-культурного життя нації, що Україна являється справжнім додатком Росії, дві третіх її багатств вивозяться за межі України, що над Україною тягнеться в усіх її галузях господарська політика великодержавного російського шовінізму.

А тому на підставі такого становища України робився висновок, що Україна в складі Союзу РСР не має можливості нормально розвиватися як в політичному, так і в економічному і культурному відношенні, що в деяких випадках її становище далеко гірше від становища при царському режимі і, фактично, являється колонією Москви, а в кращому випадку культурною автономією.

За таких обставин автор її приходив до висновку, що для нормального розвитку української нації і її державності Україна повинна вийти згідно зі ст. ст. 14 і 17 Конституції УРСР і СРСР із складу Союзу РСР та стати абсолютно ні від кого не залежною, самостійною державою.

Вказувалося, що для здійснення такого акту необхідно створити організацію з умовною назвою УРСС, котра легально, згідно з Конституцією вела б агітацію і пропаганду серед українського народу за вихід Української РСР із складу Союзу РСР, з постановкою цього питання для здійснення його перед найвищими органами влади.

Також вказувалося, що коли б більшість української нації не підтримала б такої ініціативи, то організація підлягає саморозпуску...»

3. Антирелігійна кампанія

З осені 1955 р. в західні області почали повертатися із заслання репресовані священники. Населення стало вимагати відновлення легальної діяльності греко-католицької церкви. Першою стривожилася РПЦ. На нараді єпископів західних областей у Києві, що відбулася в січні 1957 р., патріарху Алексію було запропоновано «ліквідувати уніатську спадщину» за допомогою влади. Влада пішла назустріч

РПЦ. Рада у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР заявила, що про відновлення уніатської церкви не може бути й мови.

Незабаром після цього тиск держави на греко-католицьку церкву перейшов у широкий наступ проти релігії взагалі. Державна партія брала курс на побудову комунізму і форсоване подолання релігійності. Влада розпочала наступ на почуття вірян і на всі церкви, зокрема й на РПЦ. Місцеві органи влади встановили жорсткий нагляд за священиками, фінансовою та господарською діяльністю церкви. Засоби масової інформації повели атаку на церковні громади, обвинувачуючи їх у порушенні радянської законності. Найбільш поширеним в Україні методом боротьби з релігією було закриття храмів і молитовних будинків. Протягом 1957-1964 рр. майже половина українських церковних громад залишилася без храмів. Припинили діяльність дві третини монастирів.

Антирелігійна бесіда в сільському клубі. Початок 1960-х рр.

У 1961 р. М. Хрущов заявив, що будь-які витрати на реставрацію церков є розбазарюванням народних коштів. Після цього з державного обліку було знято 740 історичних пам'яток переважно культового походження.

Прагнучи замінити релігію вірою у світле комуністичне майбутнє, держава витрачала величезні кошти на антирелігійну агітацію і пропаганду. У партійних комітетах почали створювати ради з питань атеїстичного виховання населення, у вищих навчальних закладах відкривали кафедри наукового атеїзму.

Антирелігійна кампанія не вплинула на душу народу. На початку 1960-х рр. у Гадяцькому районі на Полтавщині хрестили 84 % новонароджених. У західних областях хрестили новонароджених, вінчалися в церкві і ховали померлих зі священиком майже всі.

Питання для самоперевірки:

1. Які причини виникнення дисидентського руху?
2. Чим дисидентський рух відрізнявся від попереднього етапу боротьби?
3. Чому спроба утворити дисидентські організації та партії не вдалася?
4. Що таке «самвидав»? Які причини його появи? Яка роль самвидаву у дисидентському русі?

Домашнє завдання:

1. Опрацювати конспект
2. Дати відповіді на питання для самоперевірки

Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net. У темі листа вказати номер групи, назву навчальної дисципліни, номер уроку, ПІБ.